

NAKTIES VIZUALIZACIJA MIESTO FOTOGRAFIJOJE

Jurgis Dieliautas

Šiaulių universitetas

Filosofijos ir antropologijos katedra

El. p. fenomenon@splius.lt

Miesto fotografijoje nakties tema aktualizuojama menkai. Tema visada veda, kreipia pačios tematizacijos ir vizualizacijos sąveikos link. Nakties fotografijoje nakties tematizacija numatyta iš anksto, ji plati, intriguojanti ir tuoj papildoma vizualizacija. Kaip ši tematizacija pasireiškia? Kokiū būdu prie jos prisideda fotografija? Nakties tema vizualinėje plotmėje atveria ir estetinius, ir techninius, ir tam tikrus antropologinius dėmenis. Įvairiapusiai vizualiniai dėmenys, naktinio vaizdo, apšvietimo ar nušvietimo dviprasmybės kreipia pačios nakties koncepcijos link.

Šiame straipsnyje einama nuo plačios nakties koncepcijos prie konkrečių meninių bandymų atverti nakties šviesą. Svarstyme palaipsniui išryškėja pats nakties šviesos dvilypumas, jos natūralumas ir dirbtinumas. Fotografijos ir meninės fotografijos srityje daugelyje darbų atkreipiamas dėmesys į įmantrius vizualinius nakties slėpinius. Nakties slėpiniai yra nakties šviesos. Dirbtinis fotografijos bandymas rodo norimus, jau paruoštus, papuoštus miesto naktinės šviesos formatus. Kitaip yra tada, kai vyksta autentiškas, meninis bandymas. Meninis bandymas yra natūralios šviesos paieška. Kas yra nakties vizualizacija? Vizualizacija, kurią kitaip būtų galima pavadinti įvaizdinimu, gal net autoriniu (si)vaizdinimu, yra bandymas vaizdu pagauti nakties miesto įmantrumą. Vizualizacija traktuojama kaip gerokai platesnė nei tik atskira, siaura techninė ar estetinė tema. Nakties vizualizacija neišvengiamai iškelia patį šviesos formos klausimą, susijusį su jos ribos, rėmų, parametrų ir kitų su vizualine forma sietinų dalykų klausimais. Čia nešnekama apie visas įmanomas vizualizavimo formas, tik apie miesto fotografiją, kaip vizualizavimo formą. Dar daugiau – teoriniam aptarimui ir diskusijai pasirenkama tik naktinė fotografija. Ši tema plati ir sudėtinga, todėl apsisota tik ties konkrečiais meninę vertę turinčiais, klasikiniiais pasaulio ir lietuvių autorių darbais.

Šie darbai, meninės skirtingų autorių fotografijos, nėra vien techniniai ruošiniai, kuriais manipuluojama ar norima užvaldyti vizualinę sąmonę. Kelios čia svarstomos fotografijos provokuoja, siūlo pačiam susitikti ar pasitikti naktinius vaizdus.

Svarstymą būtų galima pradėti nuo elementaraus klausimo apie fotografijos prioritetus. Pirmiausia – o kodėl fotografija? Antras klausimas būtų susijęs su fotografijos ir filosofijos sąveika. Kuo menas, fotografija, kaip menas, gali padėti filosofijai? Tai, kas čia kalbama, nėra gryoji, greičiau – praktinė filosofija. Galima be perstojo klausinėti, provokuoti, bet galima leisti kalbėti pačiai fotografijai. Pats fotografinis vaizdas – jau tam tikra intriga. Nakties vaizdas – dar didesnė intriga, kai tik pradedame domėtis naktine miesto šviesa. Čia pasirinkta būtent tokia strategija, ieškant sąveikos, tarpdisciplininio požiūrio. Kas tada yra menininkas? „Menininkas – praktinis, taikomasis filosofas ir grynąja filosofija neprivalo užsiimti.“ (Бибихин 2009: 8) Fotografas yra menininkas arba kiek jis yra menininkas, tiek ir filosofas. Ir tai ne koks nors privileginis apibūdinimas, ne titulas, o didžiulė atsakomybė. Ta atsakomybė nuolat liudijama, patvirtinama ne kalbėjimo, ne meninio filosofavimo, bet jo sukurtų vaizdų raiškos srityje. Menininkas mums įtaigiausiai kalba savo vaizdais ir padeda susišnekėti vaizdais. Tie vaizdai nėra tik banalūs, iliustratyvūs paveikslėliai. Meniniai vaizdai trikdo, glumina, provokuoja, kalbina. Vaizdas, jei jis yra meninis, klausia. Jei sukurtas meninis vaizdas, jis leidžia kelti tam tikrus klausimus, pasirodyti tam tikrai vizualinei problematikai. Problematizacija, menininko gebėjimas vaizdu problematizuoti – tai jau pretenzija į filosofiją. Eikime nuo meno apskritai fotografijos link. Kokia fotografijos paskirtis? Mokoma išsižiūrėti pačiu vaizdu. Meninis vaizdas suteikia intensyvesnę žiūros galimybę. Bet kodėl nepakanka grynos filosofijos? Juk išsižiūrėti moko ir pati filosofija. Kai kada svarbu ne tai, į ką, o kaip žiūrime. Menas kai kada pateikia sudėtingesnį žiūros variantą. Tai gali būti išsižiūrėjimas į išsižiūrėjimą, dėmesingumas dėmesingumui. „Išsižiūrėjimas, į ką neįmanoma išsižiūrėti: į patį išsižiūrėjimą...“ (Бибихин 2009: 101) Tad į ką vis dėlto įmanoma išsižiūrėti? Galima išsižiūrėti į paties fotografo išsižiūrėjimą, per jo optiką, per jo žvilgsnį išsižiūrėti į savo žiūrą. Peržvelgti jo, fotografo, tiesioginius ir netiesioginius ketinimus, pamatyti jo matyme kai ką daugiau, nei įprastai matoma. Tokia būtų ir fotografijos filosofijos užduotis. Tai, ką

regime meniniame darbe, buvo ilgas ir nuoseklus žiūrėjimas, o gal viskas vyko labai trumpai. Bet mes juk nežinome, kiek trunka ta išžiūrėjimo akimirka. Kiek ji tęsiasi? Ką apima? Fotografinė akimirka apima labai daug. Žiūrėjimas yra įvykis, nuotykis, intriga. Kažkas nutinka ir kažkas čia įvyksta. Žiūrėdamas, kai skubi ar delsi, visada vėluoji. Ką mums savo darbu palieka fotografas? Fotografas palieka žiūrėjimo akimirką, optinę akimirką, savo meninio intensyvumo akimirką. Tai lyg ir uždara, nepažini akimirka. Bet, kita vertus, tame atpažįstame save. Mūsų žiūra randa menininko žiūros pėdsakus, vizualines užuominas. Per fotografinį žiūrėjimą bandome pagauti, suvokti patį išžiūrėjimą į tikrovę. Šiuo atveju mes žiūrime į nakties tikrovę. Tikrovė veda į kitas tikroves, suvokimas – į kitus suvokimus. Neretai matome tai, ką jau esame matę, suvokiame tai, ką jau buvome pradėję suvokti. Miestą, naktinį miestą galime pagauti per jo vaizdą, per vizualinę nuotaiką. Štai kodėl filosofijai prireikia fotografinio, meninio vaizdo. Čia būtų galima kreiptis į A. Lingį, kuris yra dar ir fotografuojantis filosofas. „Filosofai visada naudodavosi vaizdais, kartais kaip iliustracijomis, tačiau tai nebūtinai turi būti tiesioginė iliustracija, kartais vaizdas leidžia tik bendrai pagauti atmosferą arba plotmę, arba matmenį, arba nuotaiką...“ (Lingis 2010: 41) Fotografinis vaizdas suteikia galimybę pagauti nakties nuotaiką. Kas yra ši nuotaika? Tai pirmiausia tamsos ir šviesos sąveikos nuotaika. Norimos arba geidžiamos šviesos nuotaika. Šviesa gali atsimušti į tamsą ir tamsa taps kontūru, kita vertus, šviesa gali nepastebimai pereiti į tamsą. Šiuose perėjimuose esti ir tam tikros nuotaikos užuominų. Nuotaika padeda nusiteikti, kreiptis į kažką arba pagauti nepastebėtus kreipinius. Daug kas žiūri į mus, tik mes to nematome. Atsidurti tam tikroje šviesoje, tamsoje – vadinasi, atsidurti nuotaikoje. Nuotaiką kuria ne tik vieta, bet ir šviesa. Šviesa, kuri pereina ir slepiasi tamsoje, o kai kada ir pati tamsa ima švytėti, spindėti.

Šviesa yra sudėtinė pačios fotografijos sudėtinė tema, nes visada vienaip ar kitaip kalbama apie šviesos raštą ar apie šviesos rašmenis. Kita vertus, meninė fotografijos versija – tai kokio nors pobūdžio nakties vaizdas. Tada kyla kitos problemos: medija, optika, nuostata ir kiti formalūs dalykai. Per pusšimčio metų raidą pačioje fotografijos istorijoje naktis taip ir neįgijo dienos temai prilygstančios tradicijos. Naktis su savo tematika liko ne tokia populiari kaip, tarkim, diena. Kodėl taip nutiko šioje trumpoje fotografijos raidoje? Yra daug įvairių ir estetinių techno-

loginių, ir socialinių komunikacinių aspektų. Nakties tema, šiaip ar taip, plėtojama. Dar daugiau – pačioje fotografijos istorijoje yra ir solidžių, ryškių, įtakingų darbų, tapusių pavyzdžiu kitiems menininkams, pavyzdžių, sukūrusių tolesnius vizualinius meninius nakties erdvės formatus. Šie vizualiniai formatai kai kada ir kai kur jau virsta savita nuosekly tradicija, susilaukia ir sekėjų, ir net interpretuotojų. „Tiesos reikia ieškoti dienos ir nakties vienovėje. Per tamsą šviesa substantizuojasi ir materializuojasi...“ (Бибихин, В. В., 2002. *Витгенштейн смена аспекта*, 476) Tamsoje, tamsos apsuptyje gimstanti šviesa papildo dienos šviesos supratimą. Iš tamsos ateinanti šviesa virsta kitokia šviesa. Dažnai tai švytinti ir spindinti šviesa. Naktis nėra siejama tik su tamsa. Čia yra ir gausybė sunkiai pastebimų įvairialypės šviesos plotmių. Ši nakties šviesa, jos raiška kaip tik ir domina fotografus. Bet už paties fotografo ar šalia paties fotografo yra platesnis matymas, vizualinis suvokimas. Tad bandykime pradžioje kreiptis į šį matymą ir į šį suvokimą. Kas matoma nakties šviesoje? Matoma pati šviesa, taip pat – apšvietimas. Matomi šviesos ir tamsos, labai ryškūs, aiškūs ir skendintys prieblandoje ruožai. Nakties šviesoje kažkas yra parodyta visai kitaip nei dienos šviesoje. Tai visai kiti ruožai, pateikiantys mus išskirtinėse zonose. O tuose ruožuose yra ir visai kita regimybė. Konkretus fotografas turi konkrečią pagautą, pajustą šviesą. Tai jo pateikta, pristatyta estetinė, technologinė samprata. Šioje šviesoje kai kas leidžiama, o kai ko neleidžiama matyti. Nakties šviesoje matome maršrutus, išskirtinius maršrutus, per tam tikrą nakties plotą nusidriekusius šviesos maršrutus. Kuo čia svarbi nakties šviesa? Pati nakties šviesa tarsi leidžia įžengti, patekti į tam tikrą kryptį, žiūrėti šia kryptimi. Čia nėra duota, bet estetiškai užduota, pasiūlyta kryptis. Užkoduota nakties šviesos kryptis yra sudėtingo vizualinio sklidimo, plitimo kryptis. Būtent ta kryptimi sklinda, plinta šviesa, vadinasi, ta vieta valdoma šviesos. Iluminacinis šviesos nukrypimas į tam tikras vietas padalija nakties miestą į šviesos ir tamsos zonas. „Kai naktis užklumpa kaip nepralenkiamą galimybę, atmetamos tariamos viršindividualios dienos galimybės ir šioji auka išryškėja kaip tikroji virš individualybė...“ (Patočka, 2002: 139) Savo nakties regėjime, naktinio regėjimo patirtyje ne visada atsigręžiame į dienos regėjimą. Lygindami dienos ir nakties regėjimo įpročius, galime atsekti kai ką nepastebima. Tai, ko nematome dienos kontūruose, galbūt galime aptikti nakties kontūruose. Nakties šviesa koreguoja dieninio matymo galimybes.

Kalbėjome apie nakties šviesą ir apie jos vizualinius formatus. Jie fotografijos raidoje nuolat įveikiami, iš jų gimsta naujos vizualinės formantės. Kitas dalykas – šie formatai iš estetinės, kultūrinės sferos mus veda ir į socialinę sferą. Nes vizualinė medija, optika, nuostata yra ir paties sociumo konstruktai. Žinome *kasdienybę*, bet *kasnaktybės*, kaip tokios, vis nėra. Tiesa, yra naktinėjimas, bet tai kitoks, išvestinis dalykas. Kasdienybė jau tapusi sąvoka plačiąja prasme. Su nakties savastimi, deja, taip nenutiko. Diena lyg ir prilygsta visai parai, aprėpia visą paros laiką. Tai lyg ir visas rutininis laikas, kuriame kai kas lydosi, kai kas formuojasi. Kasdieniškumas jau yra tapęs pastovia, neatšaukiama metafora, o „kasnaktiškumas“ vis dar įvairiškai demonizuojamas. Naktis vis dar neturi to deramo savarankiškumo. Ji, naktis, vis dar paklūsta dienos ritmikai. Kartu naktis tarsi turi atitikti dienos regimumą. Naktis pasilieka dienos režimo visumoje. Šviesa ne visada pastebima, nes ji dingsta apšvietime. Šviesa savęs neapšviečia, bet be šviesos nebūtų įmanomas apskritai apšvietimas. Be šviesos nebūtų įmanoma ir daikto ar reiškinių optika. Būtų įmanoma kažkas kita jauslumo srityje – haptika, taktilika ar kitokio pobūdžio sinestetika. Naktinė veikla ir nakties ritmika susisiečia su miesto optika. Naktinis miestas ir miesto dirbtinė šviesa veda tam tikru vizualiniu maršrutu. Einama, vykstama, judama jau nužymėtu šviesos ruožu. Kas ir kaip tą ruožą nužymėjo? Kas tie žymėtojai? Tie, kurie valdo šviesą, kurie lemia šviesos plitimo galimybes instancijose ar institucijose. Naktinio miesto optika kupina įvairiausių iliuzijų. Miestas padalintas į apšviestas ir neapšviestas erdves. Esame nakties šviesos gundomi ir masinami, kviečiami į apšviestas miesto erdves ir, kita vertus, mums tuoj pat siūloma vengti neapšviestų, kartu ir nesaugių erdvių. Miesto naktinė erdvė padalijama į patrauklias, lankytinas ir į nepatrauklias, vengtinas erdves. Į tas erdves, kurios traukia, ir į tas, kurios atstumia. Optinė trauka ir optinis atostūmis nėra tik potvynio ar atoslūgio sinonimai. Tai tiksliau būtų vadinti savotišku vizualiniu tabu.

Dirbtinė naktinio miesto šviesa, pasirinktas apšvietimo plotas – visa tai net nekelia abejonių dėl šviesos būtinumo. Ir tik kokios nors katastrofos akivaizdoje iškyla šviesos paskirties būtinumo klausimas. Esti fotografų, gebančių rasti, išgryninti natūralią į naktinį grindinį krentančią ar nuo to grindinio kylančią šviesą. Naktyje yra daug skirtingų šviesos raiškos formų. Meninė forma parodo raiškos sudėtingumą. Nak-

ties fotografijoje regimas lėtas ir greitas laikas. Kuo jis skiriasi? Tai, kas įvyko – įvyko staiga, greitai ir neplanuotai. Į jokią kroniką tas įvykis gal ir nepateko. Nes akimirkos įvykis yra pernelyg greitas įvykis. Jis tuoj dings kaip impresija, kurią užklos kita, nauja impresija. Impresija ne visada pasiduoda nušviečiamai. Ką tada nušviečia fotografas? Fotografas nušviečia būseną – šviesą, pagautos, atvertos akimirkos būseną. Ir meninės fotografijos tikslas nėra pati iliuziška iliuminacija. Kita vertus, meninė fotografija peržengia apšvietos ribas. Tai nėra vien techninės galimybės. Juk fotografuoja ne tik technika, fotografuoja žmogus. Aparatas čia – tik jungtis. Paties aparato mechanika tėra ta pati jungties dalis. Amžina apšvieta, amžina šviesa susijusi su elektra ir su iliuminacija. Čia galima prisiminti Heideggerį ir jo tezę iš *Parmenido* paskaitų ciklo: „Technika, suprantama kaip šiuolaikiškumas, t. y. kaip energinė mašinių gamyba, pati yra esminga pasekmė, o ne pokyčio, įvykusio būties santykiyje su žmogumi, priežastis.“ (Хайдеггер 2009: 189) Progresyvi, moderni metafizika iš dalies yra ir fotografija, susijusi su konstruktyvia technine iliuminacija. Fotografijai, kaip atvaizdo gamybai, tuoj pat priskiriame tik pagalbines, papildomas funkcijas. Lyg tai būtų vien pagerinimo ar pragražinimo mechanika. Pagerintas ar pagražintas, atviruku ar plakatu tapęs naktinis miestas jau yra noras užgrobti patį vaizdą. Gražus štai taip sukonstruotas, geidžiamas ar norimas naktinio miesto fragmentas turi reprezentuoti, o kartu ir užgožti nepageidaujamus vaizdus. Ko ir kieno tai konstruoti, pagerinti, pagražinti naktinių miestų vaizdai? Norint suprasti konstrukta, reikalinga destrukcija, reikia įleisti natūralią šviesą. Dažnai nematome pačios iliuminacijos, nes tai sena ritualinė tradicija. Iliuminacija nėra tik modernybės projektas, tai sudėtingas archajinis grynai žmogiškas poreikis, vizualinis poreikis. Tai gausi ir vis atnaujinama soliarinės mitologijos tradicija. Iliuminacinės tradicijos, tęsiančios soliarinės mitologijos tradiciją, virsta ir technologine tradicija. Kas už šios tradicijos? Kuo mažiau natūralios šviesos, tuo didesnį efektą daro šviesa. Šviesa suteikia tariamą, menamą saugumą, aiškumą. Ta amžina šviesumo ir šilumo iliuzija ateina iš soliarinės mitologijos. Kai ko nors stokojame, imame to dalyko ilgėtis. Ir čia ima veikti soliarinė mitologija. Kuo mažiau šviesos ar šilumos, tuo didesnį efektą turi iliuminacijos. Ryški šviesa, ryškus šviesos ruožas, šviesa atidengtas plotas kelia tam tikrą euforiją, gundo savo efektu. Soliarinė mitologija nuo archajiškų lai-

kų saulės šviesai, o ir apskritai šviesai, suteikia išskirtinių, magiškų galių. Lempų, šviestuvų, prožektorių šviesa pagauna ir neapleidžia, saugo ir užtikrina soliarinį saugumą. Šviesa paženklinta erdvė primena žinią, stebuklingą žibintą, kuris savo šviesa išplėšia iš paslėpties, iš tamsos ir rodo reikiamą kryptį. „Fantasmagorija – stebuklingo žibinto, sukūrusio optinę iliuziją, efektas...“ (Трубина 2009: 27) Miesto naktinė šviesa – efektinga, prilygstanti stebuklui. Kas yra ta išryškinta naktinio miesto šviesa? Šviesa yra riba, zona. Be to, tai tam tikra scena. Šioje scenoje kažkas vyksta, o dažniau kažkas jau įvyko ir mes pavėlavome į šį vizualinį įvykį – jis jau prasidėjęs, tai jau virtę dalimi kokios nors lokalinės vizualinės istorijos. Įvykio raštas yra mūsų sensorinio dalyvavimo raštas. Žiūrintis, tame dalyvaujantis asmuo turi perskaityti, apžvelgti šį įvykį. Bet perskaityti šį šviesos raštą reiškia perskaityti šviesos rašmenis. Perskaityti šiuos nedidelius pašviesinimus ar patamsinimus reiškia perskaityti erdvinę vizualinę kosmetiką. Kaip žinome, kosmetika yra nuoroda į naktinį kosmosą. Fotografija – ne muzika ir ne astronomija, todėl čia veikia kitas, vizualinis ritmas. Bet grįžkime prie naktinės šviesos. Kuo ta šviesa svarbi? Kas ten, toje šviesoje, vyksta? Atmintinos ir apšviestos vietos veda į regimąją atmintį, padalijančią erdvę į atmintinus ir pamirštamus dalykus. Kažkuri dalis lieka neapšviesta, palikta užmarščiai. Tik iš „apšviesta“ ir „neapšviesta“ priešstatos gali išryškėti šviesos buvimas ar nebuvimas. Institucinis ar instancinis paskyrimas ar pasmerkimas būti ar nebūti apšviestam reiškia būti matomam, žinomam. Sutemęs ar neapšviestas miestas lieka nežinomas, nematomas. Vizualinė akimirka nakties fotografijoje kai kada virsta intriguojančia menine užduotimi. Naktinio gyvenimo akimirkas regime tarsi išvilktas, ištrauktas iš neaiškaus nakties fono. Regime vizualinį įvykį ir vizualinę akimirką, kuri turėjo likti savyje, paslėptyje. Fotografija problematizuoja dokumentalumą. Kas yra vizualinis dokumentas, kas yra kūrinys, kaip dokumentas? Randama naujų, vizualinių nakties įvykių. „Turtingas įvykių laikas (1920–1950) ir technikos raida skatino greitą dokumentinio žanro vystymąsi...“ (Ярская-Смирнова, Романов 2009: 156) Tada rodomas ne tik dienos, bet ir naktinis darbas. O jei yra nakties darbas, tai yra ir nakties pramogos. Nakties užkulisių, nakties užkaborių paieška atvedė ir į marginamų, paliktųjų, atstumtųjų, neaiškių žmonių paiešką. Nakties fotografija iškelia, išveda į šviesą skurdžius, bastūnus, girtuoklius, asocialus, kitus į

tamsių personų būtų pretenduojančius žmones. Tamsi gatvė, prieblandos užlietas kiemas, apeinama patiltė virsta naktinio gyvenimo studija. Kaip to meto kinas išeina iš studijų ir paviljonų, taip ir to meto fotografija išeina į naktinio miesto paieškas. Ko čia fotografai ieško? Pirmiausia – gyvos šviesos, gyvų atspindžių, šviesos ir tamsos sankirtos. Tai jau nebe ta saugi studijos zona, tai kita nakties erdvės, kitų kompozicinių ruošinių, kitų išraiškų zona. Menininką ima dominti pats nakties raštas. Koks tas raštas? Raštas, kuris peržengia reprezentacijos reklaminę reikmę, utilitarinius poreikius ir atveria sudėtingą, intriguojančią naktinę ekspresiją, naktinį kontrastą. Iš dangaus nukritusi, grindinyje atsispindėjusi drėgna nakties šviesa virpa ir nenustygta vietoje. Grindinys nuleidus akis tampa įdomesnis nei dangus.

Nuo teorinių svarstymų pereikime prie keleto ryškesnių, įsimintinesnių darbų. Peržvelkime kelis albumus, kuriuose nakties tema išnyra savo ornamentika, kontrastingumu, intensyvumu. Pirmiausia – klasikinis albumas „**20th Century Photography**“. Kuo svarbus šis albumas? Jis reprezentuoja visą ano amžiaus klasiką. Reikia pasakyti, kad nakties tema jame – retas atvejis. Bet keli pavyzdžiai tinkamai atspindi šią temą. Pažvelkime į juos.

20th Century Photography (724). Weegee. A drunk in the bowey, 1950

Paribio poza nakties fone. Poza – tai visada koks nors vizualinis logosas. Tokios paribio pozos ateina į fotografiją iš didžiosios depresijos

eros, kai imami atrasti nepatogūs žmonės, paribio žmonės. Iš naktinės užmaršties išnyra neįvardyti žmonės, savo stiliumi priklausantys naktčiai, tamsai arba ieškantys prieglobsčio naktįje. Kuo ypatinga ši nakties scena? Girtas žmogus ant grindinio. Mieganti poza, skrybėlė uždengtas veidas, sukryžiuotos kojos. Regis, nuo žiūrinčiojo į šią naktinę pozą paslėptas veido individualumas. Gynybiškai sukryžiuotos kojos rodo pozos uždaramą ir neįveikiamumą. Bet autoriui čia ir nerūpi individualūs socialiniai duomenys. Veidą dengia skrybėlė. Svarbi pati poza, kaip kelias į čia atsidūrusiojo būseną. Naktinio miesto fone pašalyje miega girtas žmogus. Tokius, regis, reikėtų slėpti, jais reikėtų piktintis, kvatoti, o čia fotografas bando suprasti ir pristatyti štai tokį, štai taip naktįje pamatomą žmogų. Daug klausimų ir mažai vienareikšmių atsakymų. Sociumas nuovargio poza, naktinis pozos individualumas, o gal miegančiojo elegantiškumas? Gatvės šešėlyje, nakties šešėlio prieglobstyje paliktas sau. Išmokta poza, daug kartų demonstruotas šaunumas persikelia net į miego būseną. Gatvės ar baro poza virsta išraiškinga miego poza. Neatskiriamos, neperskiriamos pozos, šaunumo ir bejėgiškumo nuvargintos, bet nepamirštos pozos.

20th Century Photography (749). Wols Gutter. Paris, 1937

Drėgnas akmeninio nakties grindinio spindesys. Drėgnas tamsos grindinio fragmentas. Šlapias gatvės grindinio spindesys. Mes net neregime, iš kur ateina ta nakties šviesa, bet matome spindėjimą. Į mus žvelgia ryški, spindinti grindinio, kartu ir miesto šviesa. Kas čia spindi? Tik ta drėgna grindinio erdvė. Pasirinkta ne gatvės visuma, o tik dalelė. Bet tai pakankama grindiniui išreikšti dalelė. Naktinio grindinio detalė

pakankama, kad suprastume patį nakties spindėjimą, taip pat naktinio miesto spindėjimą. Šis spindėjimas ir šis požiūris fotografijos istorijoje bus vėliau bandomas pakartoti ne kartą. Bet tai, kas kartojama, jau virsta tradicija.

Kitas reprezentacinis albumas – „**The Polaroid book**“. Albumas skirtas ryškiausiems polaroidinės technikos stebuklams fotografijoje įamžinti. Kai kas jame susiję ir su naktiniu gyvenimu. Nuo gatvės grindinio žaismės iki restoraninių siluetų žaismės. Visur – spindinti, šviečianti, pati sau pasišviečianti tamsa. Be jokio demonstratyvumo, pretenzingumo, iš kelių štrichų sukuriama naktinė nuotaika. Jokio gąsdinimo, jokio siūlymo, jokio atviravimo. Ieškoma spindėjimo, natūraliai susiklosčiusio spindėjimo.

(72, 73) Karen Komen. Fantastische Vertellingen

Tylus nakties žingsnių vaizdas. Nakties žingsniai it šešėliai ir šešėliai it žingsniai. Šešėliai iš savo tamsos gula į kvadratinių plytelių foną. Pati naktis – lyg neįmantrūs, bet išraiškingi kvadratai. Tai lyg vizualinis įvadas į spindinčią nakties tako, kelio geometriją. Neįvardytas ir neapibūdintas nakties taktas, į jokią geometriją nesutalpinamas žingsnių brėžis. Naktinis žingsniavimas nepataikant į plytelių kvadratą. Kosminis ritmas ne padangių, net ne žibintų aukštumoje, o nuleidus akis, atsekamoje žemumoje. Čia pat, po kojomis, spindi ir žaidžia mūsų žingsniai. Mūsų stabtelėjimai, kryptelėjimai vizualine prasme ir yra kosminis raštas, kuris išsisklaidžius sutemoms išnyks. Šiems žingsniams reikia nakties,

kosminio, tamsaus fono. Fantastiniai žingsniai siaurame nakties plote. Slėpiningi siluetai po kojomis spindinčioje žemumoje. Kai kada reikia nuleisti akis į grindinį, kad išvystume šešėliuotą nakties žaismę. Bet fotografo užduotis – rasti tą siaurą ir nepaprastai išraiškingą plotą, nakties žaismės kvadratą. Nakties spindėjimas sutampa su nutilusiu kaukšėjimu, žingsniavimo ritmingumu. Ar šešėliai – tik to nepastebimo, savaimingo naktinio žingsniavimo priedai? Matyt, yra kiek kitaip. Tai savas, savarankiškas raštas nubrėžtose, nužymėtose plytelių linijų įstrižainėse, punktyrinėse vertikalėse ir horizontalėse. Žingsniuojančio šešėlio, lydinčio žingsnius šešėlio stabtelėjimas, linijas peržengiančio linkio, posūkio šešėliškumas. Tylus nakties žingsnių vaizdas siūlo prisiminti savo žingsniavimą, šešėliuotas savo žingsnių vizijas. Mūsų nakties žingsniuose, juo labiau – tų žingsnių tąsoje esti fantastinis perteklius.

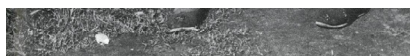

(274) Stephan Erfert. New York Restaurants (1985)

Šešėlių žaismas naktinio, restoraninio gyvenimo tamsoje. Kas mus intriguoja šiame vaizde? Nespaltotas nakties šviesų margumas. Ne kokių nors erdvių atskyrimas, o gatvės ir restorano vienovė. Naktinis gyvenimas plinta, sklinda be jokio dirbtinumo, be dirbtinio žymėjimo. Autorių domina naktinio gyvenimo išplėtimas, įprastinių vizualinių ribų peržengimas. Šešėliuotas restorano vidaus ir gatvės išorės susitikimas, nakties išplitimas peržengiant „suvidujinimą“ ar „suišorinimą“. Naktis savo suskaidytose, pasklidusiose šviesose sutinka, supina su pačiu restoranu, nes viena yra kito tąsa. Nematome jokio naktinio miesto visumos, jokio reklaminio ar specifinio restorano formų. Njujorkas, tik jo nakti-

nis fragmentas, spindintis tamsios, neidentifikuotos gatvės fragmentas. Gatvės tamsa nejučia pereina į restorano temą. Žaidžiančio megapolio tamsa virsta begaliniu neaiškumu. Šešėliuoti sėdinčiųjų grupės judesiai. Judesiai, gestai, neišduodantys ir neaiškinantys susirinkusiųjų, susibūrusiųjų, susispietusiųjų šioje tamsoje. Nakties prieblandoje paslėpti veidai. Iš figūrų, regis, likę tik siluetai. Kuo čia žaidžiama? Žaidžiama juodžiau, dar juodžiau, šviesiau ir dar šviesiau pustoniais. Tamsa gali nušvisti, bet gali ir dar labiau sutemti. Tamsu, juoda, bet gali būti dar juodžiau, tamsa gali būti daugiaspalvė. Gali būti daug šviesesnių ar tamsesnių niuansų, nei mes pastebime tamsiame nakties fone. Sustingusių šešėlių žaismas tamsoje, svetimoje tamsoje, nerodo tik kokio nors svetimumo, nejaukumo. Naktinis restoranas turi savo išraiškingą, ritmišką erdvę. Tokia naktis atvira naktiniam gyvenimui.

Dar kita, jau Lietuvoje išleista amerikiečio **Jan Jeffry** knyga „**Fotografija**“. Negausioje nakties medžiagoje įsidėmėtini du seniai klasika tapę Roberto Doisnau ir Billo Branto darbai. Pirmasis autorius atspindi Paryžiaus naktinio gyvenimo scenas, o antrasis gilinasi į Londono naktinį gyvenimą. Pirmuoju atveju mus stebina perteklingos, ekstravagantiškos skurdžių pozos, antruoju – naktinio darbo erdvė.

(179) Robert Doisnau. Paryžiaus skurdžiai (1951)

Nakties fonas savo dešimtmečio, savo paribio žmogaus portretui. Matome tik tai, kas ištraukta iš nakties tamsos ir pateikta apžiūrai. Visas kitas miestas užtušuotas, uždengtas nakties tamsa. Kita miesto dalis palikta sutemose. Užtemdytas miestas virsta skurdžių portreto fonu. Kita vertus, tai ne skurdo portretas. Besiporuojantys atstumtieji savo iš nakties ištrauktomis pozomis čia tampa svarbūs ir įdomūs kaip mokantys, gebantys pozuoti, gebantys save pateikti prieš fotografą. Jie, regis, pozuoja, bet iš esmės autorius mus veda gerokai toliau. Skurdžių išraiškos čia – tik pretekstas parodyti neatimamas naktinių personų išraiškas. Išraiškos nerodo skurdo. Skurdas negali atimti šių žmonių elegancijos ir prašmatnumo. Vadinas, čia rodomas ne pats skurdas, bet skurdo teatro išraiškos. Nematomo naktinio fono užsklandoje jie pastatyti apžiūrėti, susipažinti. Bet jie net nebando slėptis, kaip geba, taip ir pozuoja, stoviniuoja, rymo savo išskirtinume, savo atskirtume. Ar tose pozose yra kokia nors atskirtis? Jokios visuminės atskirties čia nėra. Jie neatsiskyrę nuo savo amžiaus, nuo savo dešimtmečio pozos. Kuo jie skiriasi nuo Paryžiaus pozos, gatvės pozos? Jie nebijo savęs ir savo pateikimo gatvei, o šiuo atveju jie nebijo pozuoti. Nes už jų – kitas begalinis enciklopedinis, panoraminis, vaidybinis nakties fonas. Šie žmonės rodo savo vietą skurdo koncepcijų, skurdo prevencijos ar skurdo kovų fone. Kokia tai vieta? Jie turi savo vietą Paryžiaus gyvenamojoje naktyje, išraiškingoje nakties maišatyje, vaizdų šurmulyje. Fotografas mums rodo ir galantiškai pažindina tik su šia pozuoti sutikusia pora. Šių žmonių sutikimas save čia, šiame nakties pakraštyje save pateikti šioje šviesoje, save pareikšti tokiomis pozomis nėra kokia nors savarankiška pretenzija. Juos pozuoti išmokė aplinkinės pozos, naktinio pasaulio pozos.

Bill Brant. Virtuvėje (1938, 201)

Londono nakčiai skirtas albumas. Albumas vadinosi „Naktis Londone“. Atskirais dešimtmečiais skirtingose šalyse norėta pristatyti naktinį darbą ir naktines pramogas. Šalutinės, lokalinės nakties Londono erdvės, virtuvinės erdvės. Darbo ir miego režimui suskirstytos erdvės. Kaip pakinta darbo erdvė, kurioje snaudžiama, ilsimasi? Kaip pakinta virtuvinis darbo stalas, ant kurio rašomas laiškas? Vis dėlto tai atskirties, hierarchijos, luomų, servilistinės erdvės. Restorano naktinės virtuvės ramybė, poilsio akimirka – tai iš pirmo žvilgsnio belaikio naktinio budėjimo akimirka. Tarnystės ir patarnavimų erdvė, paklūstanti uždarami hierarchijai. Pozos klasikinės, tapybiškos, lyg pasiskolintos iš Nyderlandų tapytojų darbų. Pakrypusios ir nuvargusios, bet su santūrumo ir grakštumo likučiais. Atokvėpis naktinio gyvenimo virtuvėje yra panaudos akimirka. Miegui ir darbui, poilsui ir darbui pasmerktas gyvenimas? Poilsio erdvė yra iš darbo, iš rutinos trumpam atimta erdvė.

Eikime iš svetimų erdvių į savą, lietuvišką. Ką matome lietuvių tradicijoje, lietuviškoje erdvėje? Sava naktis kitų akimis, Lietuva užsieniečių fotografų akimis. Mums gal atrodo, kad nesugebame savos nakties aktualizuoti ar vizualizuoti? Mums gal atrodo, kad toks požiūris modernus. Bet „Lietuva. 24 valandos“ tėra fragmentiškas projektas ir čia nėra jokios galimybės į ką nors įsigilinti. Palikta vizualinė laisvė fiksuoti sau aktualius momentus nevirsta nakties atspindžiu, tik grimasomis.

Albumas „Lietuva. 24 valandos“ skirtas įstojimui į ES. Para prieš įstojimą ir pirmosios įstojimo valandos. Šis albumas, turėjęs būti manifestu, virto vizualiniu dokumentu. Primintina, kad čia dirbo ir Lietuvos, ir užsienio fotografai. Įsidėmėtina, kad skiriasi požiūriai į tiriamą, fiksuojamą erdvę. Yra ir šiek tiek Lietuvos, net Šiaulių temos. Bet užtrukime, pasižvalgykime šiose erdvėse. Pažiūrėkime fragmentiškai į Lietuvos nakties gyvenimą užsienio autorių akimis. Naktinis Lietuvos gyvenimas atsiveria padrikomis, neoficialiomis pozomis. Pozose, scenose nerasis nei kokios nors vienovės, nei norimos įvairovės. Nėra tame naktiniame gyvenime nei euforijos, nei degradacijos, tai tik grimasos skubiai gaudant išraiškas.

(124–125) Oleg Nikischin (Rusija). Striptizo šokėjos.

Ironiški naktinio darbo užkulisiai. Sustingusios, pagautos, išprovokuotos pozos iš striptizo šokėjų poilsio akimirų. Grėsmingos, per-

teklingos užkulisių grimasos. Einama ironiška linkme, norint parodyti sugriuvusias, išimtas iš šokio, iš geismingumo ritmo pozas. Sugriuvę, sulaužyti judesiai poilsio pozomis. Pozos be jokio pasmerkimo, be jokio paniekinimo, be jokio personalumo. Neieškoma veido ar biografinių žymių, ieškoma judesių sąvartos, sugriuvimo, suglebimo. Jėgos čia nebegalioja, nebeveikia taip geidulingai kaip šokio aikštelėje. Klegesio ir nuovargio, rutiniško poilsio, pertraukos akimirkos, ironiškos naktinių linksmybių užkulisių akimirkos. Neaišku, kur atgręžti jų veidai, jų kūnai, jų vizijos. Užkulisių eklektiškumas yra pats linksmybių vizualinis eklektiškumas. Iš šių grimasų, iš šių sugriuvusių pozų neatskleisime jokios visumos. Tik ar pakanka grimasoje išlikusio fragmento, kad įvestų į patį geidulingą nakties šokį?

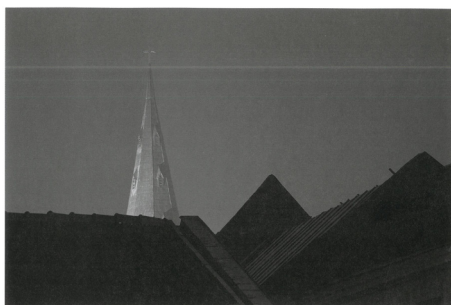

Stanley Greene (JAV). Mano šeima

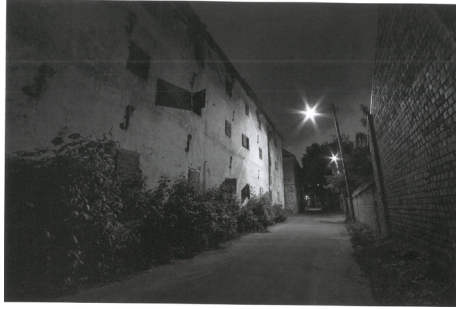
Kai kurių ironiškų savo gyvenimo nacionalinių aspektų esame linkę nepastebėti. Kuo įdomus šio autoriaus montažas? Sofos, šeimos ir naktinio suoliuko pozų sankirtos. Keista naktinio sėdėjimo, naktinio sustojimo sąveika. Šiame montaže sugretinta viešojo transporto stotelė ir šeimos svetainės sofa. Vis kažko laukiame kaip austruoliai, kaip pasyvūs varžybų dalyviai. Kita vertus, laukimas ir žiūrovo aistra susimaišo su gurkšnojimu ar ragavimu, su ritualizuotu žiūrovo, stebėtojo pasimėgavimu. Ką mums siūlo šis autorius? Naktinio gėrimo ritualas – tai juk

šeimos ritualo dalis. Mes net nepastebime kai kurių lyg savaime suprantamų savo gyvenimo sąveikų. Nuo sofos iki suoliuko, nuo suoliuko iki sofos – visai nedidelis atstumas. Kita vertus, tai tik vizualinis atstumas. Savo distancijose nepastebime sutapimų, įpratimų, savo įsitaisymo kur nors ir kaip nors ypatybių. Ar mes – tik ta nuvargusi, tamsoje pasislėpusi pramogaujanti, užaujanti bendrija?

G. Česonis, K. Navakas ir jų albumas „Sutiktas Kaunas“. Nedaug čia to naktinio miesto vaizdų. Pateikti penki skirtingi žvilgsniai į naktinį Kauną. Iš toli ir iš arti, nesibraunant į vidinį gyvenimą, nevertinant gyvenimo. Neinama ieškoti paslėpto miesto, bet bandoma pasitikti miestą. Vietos tarsi žinomos ir pažįstamos, bet kviečia pabūti jų tuštumoje ir ramybėje. Net ir tuščios vietos kupinos išraiškingų ženklų, pripildytos ryškios šviesos.

(13) Vytauto Didžiojo bažnyčia. Kampuotos stogų konfiguracijos ir toliau nušvitęs bokštas. Komplikuota stogų aukštumų geometrija ir šviesa. Bažnyčios bokštas balkšvoje nakties šviesoje ir gerokai tamsesni namų stogai. Kas ta bokšto šviesa? Kas ta stogų tamsa? Autorių domina ne tik stogų, nakties stogų linijos, jį, be abejo, domina ir vertikalė. Naktinis žvilgsnis gali klaidžioti ne tik horizontale, bet ir vertikale. Iš šių naktinių stogų it kokiame grafike brėžiama miesto tuštumos, erdvumos kreivė. Stogų raštas, begalinis, jokių žvilgsnių nenuvargstantis raštas.

(17) Kas mus pasitinka šiame užkaboryje, ką galime išvysti šioje gatvėje? Sandėlių Kauno naktinė ramybė. Net ir tuščiuose sandėliuose tūno ramybė. Žiburiai nušviečia sienas be jokių gyvybės ženklų, savoje ramybėje. Pastatai, kurie saugo patys save. Pakrypusios sienos lyg pakrypusio gyvenimo kintančios kreivės. Stebina šio fragmento tylą su praviromis, o gal kažkieno atvertomis grandinėmis. Norime miesto atvirumo, norime miesto atsivėrimo, bet ar matome, ar pasitinkame tai, kas atsiveria tik nakties tyloje?

Šiaulių nakties gyvenimo reprezentacijos albume „Šiauliai“. Albumas, vienus nuvylęs, kitus sužavėjęs. Taigi, „Šiauliai“. Kas čia dėsnin-ga? Yra ryto, vakaro, sutemų ar aušros akimirkų, bet ir vėl mažai pačios nakties. Ar tai ką nors liudija? Tai, viena vertus, yra bendras požiūris ir bendra tendencija. Kita vertus, per menininko požiūrį mes matome kitus požiūrius. Tad kokie požiūriai čia atsiveria?

A. Ostašenkovas. Miestas naktį (2006, 66)

Bandytas pagauti miestą sutemose per centrinės dalies, per pėsčiųjų bulvaro kontūrus. Trykštantis fontanas turėtų suteikti kasdienės gyvybės ir naktiniam gyvenimui. Bet čia tik spindi, tviska pats grindinys ir bulvaro grindiniu ateinanti ir nutolstanti šviesa. Tolumoje – blyškios dviejų žmonių figūros. Paradoksas – tie du žmonės nei artėja, nei nutolsta. Žvilgsnis ir sustoja ties fontanu. Bulvaras išlieka tik memorialu, tuščia reprezentacine erdve. Bulvaras – lyg dalis šio muziejinio miesto. Iš kadaise tryškusių gyvenimo versmių ir teliko šis fontanėlis, tuščias miegančio miesto fontaniūkštis.

A. Ostašenkovas. Miesto siluetai (2005, 90)

Fotografą pasakoja apie naktinį miestą, apie savo miestą. Pasakojimas klaidžioja pastatų, erdvių kontūrais. Kas šie siluetai ir šie kontūrai? Siluetai vėl liudija memorialinį-reprezentacinį miesto pobūdį. Miestas dar neapstatė savo erdvių, miestas – dar tik arba jau neaiškūs kontūrai. Užsisklendusios, pasislėpusios tamsoje gyvenamosios erdvės. Šios erdvės nuo mūsų sprunka, slepiasi. Mes jų vengiame, jas apeiname, o kartu apvedame kažkoku neaiškiu kontūru. O kur nakties gyvybė? Jos suteikia tik raibuliuojanti rausva šviesa ir pratisos nuvažiuojančių mašinų šviesos. Gal tai dar nerastas miesto veidas? O gal tai siluetiškas, nostalgiškas naktinis miestas?

Peržiūrėję įvairias savo tematika ir stilistika nepanašias fotografijas, pamatę skirtingą įvairių šalių miesto turinį galime teigti, kad nakties tema neišsemiamą. Tema neužbaigta, kaip neužbaigtas ir pats vizualizacijos procesas. Naktis slepiasi savo šviesa ir savo šviesoje. Slepiasi savo atvirume, savo išraiškingume, savo perteklingume. Nakties kosmosas

savo puošnume, kai kada minimaliomis, kai kada perteklingomis formomis rodo, atveria save. Atveria ir rodo prabangumą, kurį kai kada linę slėpti, o kai kada rodo tik negyva prabangą, demonstruojamą prabangą. Naktis rodo savo visumą ir savo tamsumą. Be nakties šviesos nebūtų nakties formų ir nakties išraiškų. Būtina savoje tamsoje ieškoti išraiškingumo. Ne primesto, atviruku ar plakatu virstančio vaizdo despotiškumo, bet pačios nakties išraiškingumo. Išraiškingumo, kurio visad pakanka.

LITERATŪRA

1. Jeffrey, I., 1999. Fotografija. Trumpa istorija. Vilnius: R. Paknio leidykla.
2. Lietuva, 2004. *Lietuva. 24 valandos*. Vilnius: fotonaujiečių agentūra INNA.
3. Lingis, A., 2010. Ieškoti mažų idėjų. Alphonšą Lingį kalbina Jonas Skačkauskas. *Baltos lankos*, Nr. 33. Vilnius: Baltos lankos.
4. Navakas, K. ; Česonis, G., 2009. Sutiktas Kaunas. Kaunas: Meno tvirtovė.
5. Patočka, J., 2002. *Eretiški esė apie istorijos filosofiją*. Vilnius: Regnum fondas.
6. Šiauliai (2007). Vilnius: Sapnų sala.
7. The Polaroid, 2008. *The Polaroid book*. Taschen, GmbH.
8. 20th Century, 2010. *20th Century photography*. Taschen, GmbH.
9. Бибихин, В. В. , 2009. *Грамматика поэзии*. Москва: издательство Ивана Лимбаха.
10. Бибихин, В. В. , 2005. *Витгенштейн смена аспекта*. Москва: институт философии, теологии и истории св. Фомы.
11. Ярская-Смирнова, Е.; Романов, П., 2009. Взгляды и образы: методология анализ практика. *Визуальная антропология: настройка оптики*. Москва: ООО Вариант, ЦСПГИ.
12. Трубина, ?, (2009) Видимое и невидимое в повседневности городов. *Визуальная антропология: городские карты памяти*. Москва: ООО Вариант, ЦСПГИ.
13. Хайдеггер, М., 2009. Парменид. Санкт-Петербург: издательство Владимир Даль.

NIGHT TIME VISUALIZATION IN URBAN PHOTOGRAPHY

Jurgis Dieliautas

Summary

The night theme has always been seen as poorly actualized in urban photography. The concept of night photography immediately provides night thematicity, and in the visual plane, the theme suggests aesthetic, technical and even some particular anthropological components. This report is a shift from the broad concept of the night towards specific artistic attempts to open the night light. The discussion revealed a gradual night light duality, its naturalness

and artificiality. Photography and art photography focus on the visual mysteries of the night. The artificial attempt of photography shows the desired already prepared and decorated formats of urban night light. Visualization is seen as a much broader topic than a separately considered technical or aesthetic issue. In this report, all the possible forms of visualization are not discussed, but emphasis is laid only on urban photography as a form of visualization. Only night-time photography was selected for theoretical discussion and debate. This topic is vast and complicated, therefore the report is centered only on the artistic value of the contents, the classical world and Lithuanian authors.